

OSMANLI ARAŖTIRMALARI
X

Nezir Heyeti — Editorial Board
HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ
HEATH W. LOWRY — İSMAIL ERÜNSAL

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
X

İstanbul-1990

MANİSA'NIN 1 NUMARALI ŞER'İYYE SİCİLİNDEKİ
OSMANLI TARİHİ

Zeki ARIKAN

Bugün Manisa Müzesi'nde bulunan ve toplam 431 defterden oluşan şer'iyye sicilleri, Bursa'dan sonra Batı Anadolu'nun en eski ve en zengin kaynakları arasında yer almaktadır. Bu siciller, şer'i mahkemelerin kaldırılmasından sonra üç sandık içine yerleştirilerek Muradiye Camii'ne konulmuş, sık sık karıştırıldığı için sanki bir kâğıt yığını haline gelmiştir. Bu yüzden birçok defterlerin ciltleri bozulmuş, yaprakları çürümüş ve yırtılmıştır. Bir milletvekilinin çabalarıyla bu siciller sonunda Manisa Müzesi'ne teslim edilmiş ve araştırmacıların hizmetine sunulmuştur¹. Ancak bu sicillerin yararlanılabilecek duruma getirilmesinden en büyük yükü rahmetli Çağatay ULUÇAY'ın çektiğini belirtmek gerekir. Defterleri günlerce temizleyip, sınıflandıran Çağatay ULUÇAY, bunların ciltlenmesini sağlamış, yırtık sayfaları onartmış, defterlere de numara vermiştir. Böylece bu zengin tarih hazinesinin harap olup, yok olmasının önüne geçmiştir.

ULUÇAY, bir yandan sicillerin böylece gün ışığına çıkmasını sağlarken, diğer yandan da Manisa Halkevi Dergisi *Gediz*'de bunların içeriğini, önemini belirten yazılar yazıyor², bu zengin kay-

1 M. Çağatay ULUÇAY, «Manisa Şer'iyye Sicillerine dair bir araştırma», *Türkiyat Mecmuası*, X (1951-1953), 284-298.

2 M. ULUÇAY, «Manisa mahkeme-i şer'iyye sicilleri», *Gediz*, 53 (1941), 9-11; Aynı yazar, «Manisa tarihi etrafında», *Gediz*, 70 (1943), 1-2; Aynı yazar, «Manisa tarihinin Türkler devri kaynaklarına dair düşünceler», *Gediz*, 71 (1944), 1-2; Aynı yazar, «Manisa mahkeme-i şer'iyye sicillerinin değeri», *Gediz*, 79 (1945), 1-3; Aynı yazar, «Manisa kazaları tarihi yazılırken baş vurulacak kaynaklar», *Gediz*, 82 (1945), 4. Manisa sicillerinin toplu bir katalogu için bk. Osman Ersoy, «Şer'iyye sicillerinin toplu kataloguna doğru», *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XIII, 24 (1980), 10-16.

naklara dayanarak, yöre tarihini hattâ Osmanlı tarihini de aydınlatan o büyük eserlerini kaleme alıyordu³. ULUÇAY bitmek, tükenmek bilmeyen çalışmalarıyla bu sicillerde bulunan birçok belgenin araştırmacılara ulaşmasını sağladı. Sicillerin yalnız Manisa'nın sosyal, ekonomik ve kültürel tarihi açısından değil, bütün imparatorluk açısından önemini ortaya koydu. Yüzlerce belgeyi yayımlayarak araştırmacılara büyük bir ham malzeme de vermiş oldu.

ULUÇAY'ın yanında, Manisa Halkevi⁴ ve onun yayın organı *Gediz* çevresinde toplanmış olan Cumhuriyetin inançlı, bilgili genç araştırmacıları bu sicillerdeki bilgileri çeşitli konu ve açılardan değerlendirme yoluna gittiler. İbrahim GÖKÇEN, Azmi ÖNAKIN, Nazmi BAYSIN, Mustafa DÜMER, Halit ERSOY, Bahri OSKAY, İsmet PARMAKSIZOĞLU'nun adlarını ilk sırada saygıyla anıyoruz. Bunların ve daha nice inançlı mahalli araştırmacının imzalarını taşıyan yazılar, gün geçtikçe *Gediz*'in sayfalarını doldurdu. Böylece bu dergi, diğer halkevleri dergileri arasında özel yerini aldı. Çağatay Uluçay ve diğer araştırmacıların yoğun çaba ve yayımlarına rağmen, bu sicillerde hâlâ gün ışığına çıkmamış değerli malzemenin bulunduğunu belirtmek gerekir. Bu malzemenin yeni araştırmalarla değerlendirileceğine, ortaya çıkacağına şüphe yoktur⁵.

3 M. ULUÇAY, *Manisa Tarihi* (İbrahim GÖKÇEN'le birlikte), İstanbul, 1939; Aynı yazar, *Saruhan Oğulları ve eserlerine dair vesikalar*, İstanbul, 1940-1946; Aynı yazar, *Manisa'da Saray-ı Âmire ve şehzadeler türbesi*, İstanbul, 1941; Aynı yazar, *XVII. Yüzyılda Manisa'da ziraat ve ticaret ve esnaf teşkilâtı*, İstanbul, 1942; Aynı yazar, *XVI. ve XVII. yüzyılda Saruhan'da eşkiyalık ve halk hareketleri*, İstanbul, 1944; Aynı yazar, *Manisa ünlüleri*, Manisa, 1946; Aynı yazar, *18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da eşkiyalık ve halk hareketleri*, İstanbul, 1955. ULUÇAY'ın kimliği ve eserleri için bk. Mahmut H. ŞAKİROĞLU, «M. Çağatay Uluçay, 1910-1970», *Belleten*, 136 (1970), 653-664; K. Ekrem UYKUCU, «Mustafa Çağatay Uluçay ve eserleri», *Tarih Dergisi*, 25 (1971), 201-212.

4 H. ŞAKİROĞLU, «Cumhuriyet tarihimizde süreli yayınlara kısa bir bakış *Halkevleri dergileri*», *Türk Kültürü*, 156 (1976), 379-384.

5 Yuzo NAGATA, *Some documents on the big farms (çiftlik) of the notables in Western Anatolia*, Tokyo, 1976; Feridun EMECEN, *XVI. Yüzyılda Manisa*, Ankara, 1989. Son olarak İnci KUYULU da Ege yöresinde Kara Osman Oğulları ailesine ait mimari eserleri tespit ederken bu sicillerden geniş

Biz burada bu sicillerin en eskisi olan birinci defteri tanıtarak⁶, bunun içinde bulunan ve XVI. yüzyıl Osmanlı tarihine ışık tutan tarihî takvim⁷ türünden bir metni bütün olarak vermeye çalışacağız.

Manisa'nın 1 numaralı şer'iyye sicili⁸, oldukça değişik ve çok önemli belgeleri kapsamaktadır. Defterin ilk sayfaları diğer şer'iyye sicillerinden hemen hemen farksızdır. Nitekim burada borç, vekâlet, satış, zina dâvalarına ilişkin hüccetler yer almakta ve bu belgelerin hepsi 929 (1522-23) tarihini taşımaktadır⁹. Ancak dokuzuncu sayfadan sonra gelen oldukça kısa kayıtların tarihleri 953, 954, 955, 961, 966 arasında değişmekte, ayrıca 849 (1445) tarihinde II. Murad tarafından yaptırılan Saray-ı Âmire'nin¹⁰ inşa tarihine ilişkin Arapça bir dörtlük de bu arada yer almaktadır¹¹. Ayrıca özel notlara ve mektuplara da rastlanmaktadır. «Ta'rih-i velâdet-i evlâd-ı fakîr» kaydı altında 943-983 arasında değişen tarihlerde doğan çocuklarla ilgili kayıtlar tutulmuştur. Bu doğum

ölçüde yararlanmış ve bu ailenin şimdiye kadar bilinmeyen birçok eserini bu sayede gün ışığına çıkarmıştır. Bk. İnci KUYULU, *Karaosman Oğlu ailesine ait mimari eserler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 1988 (basılmamış doktora tezi).

6 Kısa bir tanıtımı için bk. Zeki Arıkan, «Bir kanunname sureti», *Tarih İncelemeleri Dergisi*, III (1987), 50.

7 Bu konuda bk. Osman TURAN, *İstanbul'un fethinden önce yazılmış tarihî takvimler*, Ankara, 1984; V. L. MÊNAGE, «Osmanlı tarihçiliğinin başlangıcı» (Çev. Salih ÖZBARAN), *Tarih Enstitüsü Dergisi*, IX (1978), 227-240; Aynı yazar, «Sultan II. Murad'ın yıllıkları» (Çev. Salih ÖZBARAN), *Tarih Dergisi*, 33 (1982), 79-98.

8 Şer'iyye sicillerinin kapsam ve niteliği için bk. Halit Ongan, *Ankara'nın bir numaralı şer'iyye sicili*, Ankara, 1958; Aynı yazar, *Ankara'nın iki numaralı şer'iyye sicili*, Ankara, 1974.

9 Manisa Müzesi Manisa şer'iyye sicilleri no 1, (bundan böyle MSS), 1-8.

10 M. Çağatay ULUÇAY, *Manisa'daki Saray-ı Âmire ve şehzadeler türbesi*, İstanbul, 1941.

11 MSS 1, 9; krs. ULUÇAY, *Manisa'daki Saray-ı Âmire...*, 29.

Hazad'dar elleti bahet biha
Beldetün merdiyütü Mağnisa
Ebeda'llahu azızu men bena

كان ما حررت تاريخ البنا

kayıtları defterdeki mektupların ve notların yazarı Mustafa b. Kâtip Muhiddin'e ait olmalıdır¹². Yavuz Sultan Selim'in oğlu şehzade Süleyman'a gönderdiği bir siyâsetnâmenin¹³ de Manisa'nın bu 1 numaralı şer'iyye sicilinde yer aldığını belirtmek gerekir¹⁴. Bu siyâsetnâmenin hemen arkasından başı ve sonu eksik bir kanunnâme sureti gelmektedir. Bunun Saruhan sancağını ilgilendiren bir kanunnâme olabileceği üzerinde daha önce durmuştuk¹⁵. Nitekim *Manisa mahkemesinde amel olan kanunnâme-i sultânî* ile bu suret arasındaki benzerlikler, böyle bir ilişki kurmamıza yardımcı olmaktadır¹⁶.

Manisa'nın söz konusu 1 numaralı şer'iyye sicilinde birçok mektup¹⁷ suretinin bulunduğunu yukarıda belirtmiştik. Bunlar arasında Manisa sancakbeyi Şehzade Mustafa'dan¹⁸ babası Kanuni

12 Krş. Çağatay ULUÇAY, «Kanuni Sultan Süleyman ve ailesi ile ilgili bazı notlar ve vesikalar», *Kanuni Armağanı*, Ankara, 1970, 229 (Bundan böyle «Kanunî ailesi»).

13 Siyasetname terimi için bk. Ağâh Sırrı Levend, «Siyasetnameler», *Türk Dili Araştırmalar Yıllığı*, *Belleten*, 1963, 167-194.

14 Enver Ziya KARAL, «Yavuz Sultan Selim'in oğlu şehzade Süleyman'a Manisa sancağını idare etmesi için gönderdiği siyasetname», *Belleten*, 21-22 (1942), 37-44. Halil İNALCIK («Osmanlı hukukuna giriş», *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XIII, 2 (1958), 121)'a göre bu siyasetname 1519 tarihlidir. Söz konusu siyasetnamenin Osmanlı ceza hukuku içindeki yeri için bk. Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law* (Ed. by. V. L. MÊNAGE), Oxford, 1973, 56-93. Ayrıca krş. *Kanunname-i Âl-i Osman* (yay. M. Ârif), İstanbul, 1329, 1-10; A. TVERITINOVA, *Sultan I. Selim'in kanunnamesi*, Moskova, 1969; N. BELDICEANU, *Code de lois coutumières de Mehmed II*, Wiesbaden, 1967; Selami PULAHA - Yaşar YÜCEL, «Le code (kanunname) de Selim Ier (1512-1520)», *Belgeler*, 16 (1987), 1-99. Ayrıca bk. Halil İNALCIK, «Suleiman the Lawgiver and Ottoman Law», *Archivum Ottomanicum*, I (1969), 105-138.

15 Z. ARIKAN, «Bir kanunname sureti», *göst. yer.*

16 Hadiye TUNCER, *Osmanlı İmparatorluğu'nda toprak kanunları (1299-1730)*, Ankara, 1965, 127-149.

17 Eski edebiyatımızın önemli bir türü olan mektup konusunda bk. Orhan Şaik GÖKYAY, «Tanzimat dönemine değin mektup», *Türk Dili Mektup Özel Sayısı*, 274 (1974), 17-23.

18 Mustafa, Kanuni Sultan Süleyman'ın Mahidevran Sultandan doğan büyük oğludur (1515-1553). Manisa'da doğdu. 1533 yılında 40.000 duka tahsisat ile Saruhan sancakbeyliğine atanmış (HAMMER, *Devlet-i Osmanîye Tarihi*, Çev. M. Atâ, İstanbul, 1329-1337, V, 128), daha sonra hiçbir neden yokken buradan alınarak 941 (1535) tarihinde Amasya'ya nakledilmiştir. Şehzadenin Ma-

Sultan Süleyman'a, veziriâzam İbrahim Paşa'nın İrakeyn seferiyle ilgili olarak¹⁹ Manisa sancakbeyi Şehzade Mustafa'ya, Şehzade Mustafa'nın annesi Mahidevran Sultan'ın, Veziriâzam İbrahim Paşa'nın eşi Hatice Sultan'a gönderdiği mektuplar dikkati çekmektedir²⁰. Defterdar Ebulfazl Mehmet Efendi'ye ilişkin iki belge de bu sicilde bulunmaktadır. Bunlardan birincisi defterdara gönderilen «*nevûz maşlahatı için ta'cîl-i emvâl-i irsâliye ve tahrîr-i icmâl-i muhâsebe ve maşraf-ı haşşa*» konusunda yazılan bir arz suretidir. Diğer de Ebulfazl Mehmed Efendi'nin Manisa kadısına gönderdiği Erzurum beylerbeyisi Ferhat Paşa'nın torunu Osman Çelebi'ye, Manisa'da timar verilmesine ilişkin bir yazısıdır²¹.

Sicilde Manisa Sancağı'nın yönetimiyle ilgili birçok belge bulunduğu gibi çeşitli ferman kopyaları²², vakfiye suretleri²³ de gö-

nisa'dan ayrılışından doğan üzüntüsünü hocası Mustafa Sururi ya da Küçük Mustafa Efendi yazdığı uzun bir kasidede dile getirmiştir (*MŞS I*, 34). Mustafa, Hurrem Sultan, Rüstem Paşa ve Mihrimah Sultan'ın düzenledikleri bir komplo sonucu 26 Şevval 960 (5 Ekim 1553)'da Konya Ereğlisi yakınında Aktepe'de katledildi. Bk. Çağatay ULUÇAY, «Mustafa Sultan», *İA*, VIII, 690-692; Şerafettin TURAN, *Kanunî'nin oğlu Şehzade Bayezid vak'ası*, 15-37. Ayrıca aş. bk.

19 İbrahim Paşa, bu mektubunda padişahın Tebriz'e vardığını, *Memâlik-i 'Acem*'in «bi'l-küllîye şimsir-i aduvgir ile zabt» olduğunu bildiriyor, bütün kalelerin tamamen «teshir» olduğunu ekliyordu. Daha sonra «Sa'âdet ve ikbâlle Tebriz'den kalkub İrağ-ı 'Acem'e teveccüh» olduğunu yazıyordu. Bu konuda bk. M. Tayyib GÖKBİLGİN, «Arz ve raporlarına göre İbrahim Paşa'nın İrakeyn seferindeki ilk tedbirleri ve fütühatı», *Bellekten*, 83 (1957), 449-482.

20 *MŞS I*, 76-77. Bu mektuplar Çağatay ULUÇAY tarafından («Kanunî ailesi», 255-257) yayınlanmıştır.

21 *MŞS I*, 21, 77. «Osman Çelebi'ye taht-ı nezâret-i şerifinizde vâki olan zeâmet-i Kayacık ve mezraa-ı Çavuş hassa-ı humâyûndan ifrâz olunub timar sadaka buyrulmağın...» İdris-i Bitlisi'nin oğlu olan Ebulfazl Mehmet Efendi, Manisa'da müderris olarak görev yapmış, Trablus kadılığı ve Anadolu defterdarlığında bulunmuş, başdefterdarlığa kadar yükselmiştir. Ebulfazl Mehmet Efendi, babasının *Heşt Behişt* adlı ünlü eserine bir zeyl yazdığı gibi onun *Selîmnâme*'sini de düzene koymuştur. Bk. Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1333-1342, III, 8-9; Franz BABINGER, *Osmanlı tarih yazarları ve eserleri* (Çev. Coşkun ÜÇÖK), Ankara, 1982, 106-109; Agâh Sırrı LEVEND, *Gazavatnameler ve Mihal Oğlu Ali Beyin gazavatnamesi*, Ankara, 1956, 31; Nejat GÖYÜNÇ, *XVI. Yüzyılda Mardin sancağı*, İstanbul, 1969, 15-16.

22 Sultan Süleyman'ın Şah Tahmasb'a yazdığı bir ferman sureti *MŞS I*, 29-30.

23 *MŞS I*, 38, 152.

rülmekte; bütün bunlar bu küçücük defterin ne kadar zengin bir malzemeyi kapsadığını açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca çeşitli ilaç tarifleri ve dağınık özel kayıtların da defterde bulunduğunu belirtmekle yetiniyoruz. Defterin son yaprakları yine şer'i davalarla ilgili hükümleri kapsamaktadır. Ancak bu son sayfaların da oldukça yıpranmış olduklarını üzümlere belirtelim.

Bu defterde bulunan bütün mektupların ve notların yazarının Mustafa b. Kâtip Muhiddin olduğunu ULUÇAY belirtmektedir²⁴. O, 1535 şubat (Şaban 941) ayında Manisa'ya gelip yerleşmiş²⁵, şehzade Sarı Selim'e kâtip olmuş ve 23 yıl bu görevde bulunmuştur. Bu bakımdan hem Manisa sicillerini görmüş, hem de Selim'e gelen mektup ve fermanları yakından incelemek fırsatını bulmuştur. Onun verdiği tarihlerin ve bilgilerin Kanunî dönemine önemli ölçüde ışık tuttuğunu yine ULUÇAY yazmaktadır. Yalnız defterdeki yazıların farklılığı ve çeşitliliği bütün bu sicillerin, kayıtların tek bir kalemden çıkmadığını ortaya koymakta, ayrıca Abdi ve Sinan adlı kâtiplerin adlarına da rastlanmaktadır²⁶.

Burada bütün olarak metnini vereceğimiz Osmanlı tarihi, kronolojik olarak Osman'ın «hurûc» etmesiyle başlamakta ve I. Ahmed'in tahta çıkışına (1012-1603) kadar gelmektedir²⁷. Bu tarihler arasında her padişah döneminin belli başlı olayları, fetihleri yıl yıl verilmekte; kimi zaman da padişahların kaç yıl saltanat sürdükleri işaret edilmiş bulunmaktadır. Yazı, şehzade Mustafa'nın Manisa'dan Amasya'ya hareket ettiği 21 Safer 948 (16 Haziran 1541) tarihinden sonra değişmekte²⁸ ve bundan sonra daha karmaşık bir hal almaktadır. Yine aynı sayfada bu notları daha doğrusu bu tarihten sonraki kayıtları tutan Mustafa b. Kâtip Muhiddin'in 941 yılında Manisa'ya gelip yerleşmesiyle ilgili bir işaret bulunduğunu yukarıda belirtmiştik. Bu bakımdan bize öyle geliyor ki bu tarihten önceki yazılar bir başkası tarafından kaleme alınmıştır.

24 Çağatay ULUÇAY, «Kanunî ailesi», 229.

25 MŞS I, 56 : «TARİH, Fakir Mağnisa'ya gelüb mutavattın oldum», krs. ULUÇAY, «Kanunî ailesi», 229.

26 MŞS I, 54, 63.

27 MŞS I, 54-58.

28 MŞS I, 56.

Öte yandan yine aynı sayfada oldukça büyük harflerle yazılmış başka kayıtlar da göze çarpmaktadır. Sayfanın yukarısında :

Ketebehu heza tevāriḥ fī evāḥir-i rebī'ül-evvel sene ihdā ve erba'in ve tis'a mie... (941).

Tarihi okunmakta ve bunun altında yatay ve dikey olarak yazılmış Arapça ibareler yer almaktadır. Bu ibarelerden, yazarın her şeyi baştan sona kadar şer'-i şerife uygun bulduğu, doğru yoldan ayrılmadığı ifade edilmekte ve *El-ḥakır Hanefi b. Sinan Faḳih el-mevlā be nahiyet-i Yenice* yazısı okunmaktadır.

Metinde, tarihlerin verilmesinde değişik yollar izlenmiştir. XVI. yüzyıla kadarki olayların tarihleri yalnız yıl olarak verilmekte, Mısır'ın fethi ise ay ve gün olarak belirtilmiş bulunmaktadır. Ancak sürekli olarak bu kurala bağlı kalındığı görülmektedir, tarihlerin daha sonra yeniden yıl olarak yazıldığı anlaşılmaktadır.

Yukarıda belirttiğimiz gibi Sultan Mustafa'nın Amasya'ya hareketinden sonraki olayların daha ayrıntılı olarak kaydedildiği göze çarpmaktadır. Bu ayrıntıların Kanunî Sultan Süleyman'la şehzadeler arasındaki ilişkilere de büyük bir ışık tuttuğuna şüphe yoktur. Bu önemli belgenin o tarihte şehzade sancağı merkezi olan Manisa açısından da büyük bir değer taşıdığını belirtmek gerekir. Manisa'da şiddetli geçen kışlar, mart ayında ağustosu hatırlatan havalar, zemheride açan güller, kısacası «eyyām-ı şitāda taze bahar»'dan söz eden kayıtların ayrı bir değeri olduğuna şüphe yoktur.

Bu tarihî takvim, Kanunî Sultan Süleyman'ın ölümü ve II. Selim'in tahta çıkışıyla devam etmektedir. II. Selim dönemi olaylarından yalnız Kıbrıs adasının alınması üzerinde durulmaktadır. Bunun dışında Sakız'ın, Yemen'in fethi, İnebahtı yenilgisi²⁹, Tunus'un alınması gibi II. Selim zamanının³⁰ önemli olaylarından hiç söz edilmemektedir. Aynı şekilde III. Murad (1574-1595), III. Mehmed (1595-1603), dönemleri de oldukça kısa geçilmiştir. Bunların cülûs tarihlerine işaret edilmekte ve sonuç olarak kaç yıl

29. Michel LESURE, *Lépante ou la crise de l'Empire ottoman*, Paris, 1971.

30. Şerafettin TURAN, «Selim II», *İA*, 434-441.

saltanat sürdükleri yazılmakla yetinilmektedir. I. Ahmed (1603-1617)'in tahta cülûs etmesiyle tarihimiz de sona ermektedir.

Tarihî takvimin 950-966 (1543-1558) yılları arasındaki olaylarla ilgili kayıtları ULUÇAY tarafından daha önce yayınlanmıştır³¹. Ancak burada bütün olarak yayımlamayı uygun gördüğümüzden ULUÇAY'ın yayınladığı bölümleri de kapsayacak şekilde vermemizin doğru olacağını düşünüyoruz. Bu tarihin sonunda da Manisa'nın 1 numaralı şer'iyye sicilinden birkaç belgeyi ek olarak vermeyi uygun görüyoruz.

54 T A R İ H

Osman hurûc edüb Bilecik ve Yarhisar ve İnegöl fetholdu. Fî sene 699³².

T A R İ H

Merhum Osman fevt olub Orhan cülûs etdi. Fî sene 720³³.

T A R İ H

Mezkûr elinden Ulubad tevabiile fetholundu. Fî sene 725³⁴.

T A R İ H

Mezkûr elinden Brusa fetholdu. Fî sene 726³⁵.

31 ULUÇAY, «Kanunî ailesi», 249-252.

32 Osman TURAN, *Tarihî takvimler*, 16.

33 Bu konuda bk. İ. Hakkı UZUNÇARŞILI, «Gazi Orhan Bey'in hükümdar olduğu tarih ve ilk sikkesi», *Belleten*, 34 (1945), 207-211; Ayrıca bk. Aynı yazar, *Osmanlı Tarihi*², Ankara, 1961, 112.

34 UZUNÇARŞILI (*Osmanlı Tarihi*, I, 123)'ya göre Orhan Bey; Ulubad, Mihaliç, Kirmastı kalelerini 741 (1342) yılında almıştır.

35 Bursa 6 Nisan 1326 (2 Cemâziye'l-evvel 726) tarihinde alındığına göre (krş. UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, 117-118), bu takvimin verdiği tarihin doğru olduğu görülmektedir. Bursa hakkında geniş bir kaynakça için bk. H. ŞAKİROĞLU, «Bursa bibliyografyası», *Türk Kültürü*, 162 (1976), 365-377. İbn Kemal'e göre (*Tevarih-i Âl-i Osman* (yay. Şerafettin TURAN), Ankara, 1970, I. Defter, 189), Bursa alındıktan sonra *şehrin evleri Müslümanlara taksim ve tevzi oldu*.

T A R İ H

Mevlûd-i Murad Bey veled-i Orhan. Fî sene 727.

T A R İ H

Feth-i İznik. Fî sene 731³⁶.

T A R İ H

Feth-i vilâyet-i Karesi. Fî sene 735³⁷.

T A R İ H

Feth-i Gelibolu fî yed-i Süleyman Paşa. Fî sene 748³⁸.

T A R İ H

Merhum Süleyman Paşa fevt oldu. Fî sene 755.

T A R İ H

Orhan vefat edüb Murad Bey cülus etdi ve Edirne fetholdü³⁹.
Fî sene 761.

36 İznik, Palekanon savaşından sonra alınmıştır. Bu savaşın tarihini Hoca Sadeddin Efendi (*Tâcü't-Tevârih*, İstanbul, 1279-1280 I, 43) 731 (1330) olarak göstermektedir. Diğer tarih ve kaynaklar için bk. UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, I, 121.

37 Karesi Beyliğinin Osmanlı topraklarına katılmasıyla ilgili olarak verilen tarih doğru olmasa gerektir. Çünkü Orhan Bey'in Karesi üzerine yaptığı seferin tarihi ya 1345, ya da az sonra olmalıdır (Kırş. UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, I, 123). Ayrıca bk. Reşit Mazhar ERTÜZÜN, *Kapıdağı yarımadası ve çevresindeki adalar tarih ve arkeolojisi üzerine araştırmalar*, İstanbul, 1953.

38 Osmanlıların Rumeli'ye geçişi ve ilk fetihleri konusunda bk. Münir AKTEPE, «Osmanlıların Rumeli'de ilk fethettikleri yer Çimbi kalesi», *Tarih Dergisi*, 2 (1950), 283-307; Aynı yazar, «XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler tarafından iskânına dair», *Türkiyat Mecmuası*, X (1951-53), 299-312.

39 Edirne'nin ne zaman alındığı konusunda Osmanlı kaynaklarının verdikleri bilgiler birbirini tutmamaktadır. Bu konuda Sırp, Bulgar, Venedik vb. kaynaklarından yola çıkan Aleksandr BURMOV («Türkler Edirne'yi ne vakit aldılar? (çev. Hasan EREN), *Bulleten*, 49 (1949), 97-106), Türklerin Edirne'yi 1371 Eylül ayında yapılan Sırp Sındığı savaşından sonra ele geçirdikleri sonucuna varmıştır. Halil İNALCIK («Edirne'nin fethi (1361)», *Edirne. Edirne'nin*

T A R İ H

Mevlûd-i Bayezid bin Murad Bey. Fî sene 761.

T A R İ H

Feth-i Biga fi yed-i mezkûr. Fî sene 766⁴⁰.

T A R İ H

Kütahya ve Germiyan ve vilâyet-i Hamid ve Beyşehir fetholdu. Fî sene 783⁴¹.

T A R İ H

Ve Yenice ve Siroz ve Karaferye fetholdu. Ve Timurtaş Bey Arnavud vilâyetine duhûl etdi. Fî sene 787⁴².

600. *fethi yıldönümü armağan kitabı*, Ankara, 1965, 137-159) ise 773 (1371) tarihinde yazılmış bir takvim kaydını diğer Osmanlı kaynaklarıyla karşılaştırmak suretiyle şehrin 762 (1361) yılında Türklere teslim olduğu sonucuna varmıştır.

40 O sırada Biga Katalanların elinde bulunuyordu. I. Murad Biga'nın Katalanların elinde bulunmasının doğuracağı tehlikeleri göz önüne alarak burayı kuşattı ve 766 (1365) tarihinde ele geçirdi. Bk. Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (yay. ATŞİZ), İstanbul, 1949, 128-129; *Die Altosmanische Chronik des Mevlana Mehemed Nescri* (yay. F. TAESCHNER), Leipzig, 1951, 54.

41 783 (1381) yılında Germiyan Beyi Süleyman Şah'ın kızı Devletşah Hatun'un Yıldırım Bayezid'le evlenmesi dolayısıyla Kütahya, Simav, Eğrigöz (Emet) ve Tavşanlı çeyiz olarak Osmanlılara verilmiştir. Bu konuda bk. Mustafa Çetin VARLIK, *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara, 1974, 57-66. Aynı tarihlerde Hamid Oğlu Hüseyin Bey, Akşehir, Beyşehir, Seydişehir, Yalvaç, Karaağaç ve Isparta'yı «şer'i mektupla satı bazar» etti (Neşri, 57). Bu yerleri Osmanlılara satan Hüseyin Bey'in Arnavutluk'ta sonradan timar tasarruf ettiği anlaşılmaktadır (Bk. Halil İNALCIK, *Hicri 835 tarihli suret-i defter-i sancak-ı Arvanid*, Ankara, 1954, s. 53, timar no. 134). Hamid Oğulları Beyliği için bk. İ. Hakkı UZUNÇARŞILI, *Anadolu beylikleri...*, Ankara, 1969², 62-69; Xavier de PLANHOL, *De la plaine pamphylienne aux lacs pisidiens. Nomadisme et vie paysanne*, Paris, 1958, 90-94; Barbara FLEMMING, *Landchaftsgeschichte von Pamphylien, Pisidien und Lykien im Spätmittelalter*, Wiesbaden, 1964, 67-92.

42 Bu yerlerin fethi Âşıkpaşazâde (ATŞİZ, 132), Neşri (TAESCHNER, 58) tarafından 787 (1385) olarak gösterilmektedir. Hoca Sadeddin (*Tâcü't-Tevârih*, I, 90-91) ise 776 (1374) tarihini vermektedir. Ancak I. Murad'ın bir

T A R İ H

Merhum Murad Bey Kosova'da⁴³ şehid olub Bayezid Bey cülûs etdi. Ve Laz askeri münhezim oldu. Fî sene 791.

T A R İ H

Aydın ve Saruhan ve Mentese fetholdu⁴⁴. Fî sene 792.

T A R İ H

Konya ve Kayseri ve Aksaray ve Sivas fetholdu⁴⁵. Fî sene 800.

T A R İ H

Kastamonu fetholdu. Ve Engürüs hezimet buldu. Ve Karaman Oğlu Mehmed Bey Bursai hisar etdi. Fî sene 801⁴⁶.

T A R İ H

Malatya fetholdu. Fî sene 802⁴⁷.

manastır için vermiş olduğu 774 (1372) tarihli bir berattan anlaşıldığına göre Serez 1372 tarihinde Osmanlıların elinde bulunuyordu. Bu konuyla ilgili kaynak ve tartışmalar için bk. UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, I, 171-172. Öte yandan Türklerin Arnavutluk'a saldırıları 1385 tarihinde başlamış kısa sürede Kroya ve İşkodra gibi şehirlerin düşmesiyle sonuçlanmıştı. (Bk. UZUNÇARŞILI, *aynı eser*, I, 176-177; Ayrıca bk. Athanase GEGAJ, *L'Albanie et l'Invasion turque au XVe siècle*, Paris, 1937.

43 کوس اوا şeklinde yazılmıştır ki Neşri (TAESCHNER, 70, 139, 174-176, 184)'de de aynı yazım biçimine rastlanmaktadır.

44 Bu konuda bk. Himmet AKIN, *Aydınöğulları tarihi hakkında bir araştırma*, Ankara, 1968, 78-83; Paul WITTEK, *Menteşe beyliği* (çev. O.Ş. GÖKYAY), Ankara, 1944, 56-86; Saruhan ilinin Osmanlılara katılması hakkında bk. Çağatay ULUÇAY - İbrahim GÖKÇEN, *Manisa Tarihi*, İstanbul, 1939, 36.

45 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Yaşar YÜCEL, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve devleti*, Ankara, 1970, 103-121.

46 Burada verilen tarihte bir yanlışlık olsa gerektir. Çünkü Engürüs'ün hezimet bulması Niğbolu savaşıyla ilgilidir. Kastamonu ise 793 (1391) yılında alınmıştı (UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, 276).

47 Krs. İ. Hami DANİŞMEND, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul, 1947, I, 120-121. (kısası : DANİŞMEND, *kronoloji*)

T A R İ H

Timurlenk Rum vilâyetine gelüb Sivas ve Şam(1) harab etdi. Ve Ertunrul bin Bayezid vefat etdi. Fî sene 803⁴⁸.

T A R İ H

Erzingân fetholdu. Fî sene 804⁴⁹.

T A R İ H

İkinci defa Timurlenk Rum'a gelüb Bayezid elinde fevt oldu. Fî sene 805⁵⁰.

T A R İ H

Mezkûr vakiya uğradı⁵¹. Musa Çelebi cülûs etdi. Fî sene 812.

T A R İ H

Mezkûr vakiya uğrayub Mehmed veled-i Bayezid cülûs etdi. Fî sene 816.

T A R İ H

Mezkûr Mehmed Bey vefat etdi. Murad Bey cülûs etdi. Fî sene 824.

T A R İ H

Ca'li Mustafa hurûc edüb ol bilâdda münhezim olub ve Rumeli tamamen fetholdu. Fî sene 825.

48 Bu konuda geniş bilgi için bk. Nizâmüddin Şâmî, *Zafernâme*, (çev. Necati LUGAL), Ankara, 1949, 260- 266.

49 Krş. Yaşar YÜCEL, «XIV.- XV. Yüzyıllar Türkiye Tarihi hakkında araştırmalar. I. Mutahharten ve Erzincan emirliği», *Belleten*, 140 (1971), 665-719.

50 Yazarın, Ankara savaşına değinmeden sadece Yıldırım Bayezid'in ölümünden söz etmesi anlamlıdır. Krş. Mükrimin Halil YINANÇ, «Bayezid I», *İA*, II, 369-392.

51 Bu konuda bk. M. Fuad KÖPRÜLÜ, «Yıldırım Bayezid'in esareti ve intiharı hakkında. I. Demir kafes rivayeti. II. İntihar meselesi», *Belleten*, I-2 (1937), 591-603; Aynı yazar, «Yıldırım Bayezid'in intiharı meselesi», *Belleten*, 27 (1943), 591-599.

T A R İ H

İpsala fetholdu. Emir Oğlu Cüneyd Bey vâkıya uğradı⁵². Fî sene 829.

T A R İ H

Canik vilâyeti fetholdu. Fî sene 831.

55 T A R İ H

Lazkiye fetholdu. Fî sene 832.

T A R İ H

Selânik vilâyet yolun fetholdu. F⁵ sene 833.

T A R İ H

Mevlid-i Sultan Mehmed. Fî sene 835.

T A R İ H

Mezkûr Murad Bey Karaman'a feth-i azîm edüb Karaman-oğlu İbrahim Bey ile musalaha etdi. Fî sene 839⁵³.

T A R İ H

Mezkûr sultan Engürüs vilâyetine azm edüb küffâr askeri münhezim olub kaçdı. Fî sene 840⁵⁴.

T A R İ H

Feth-i Semendire. Fî sene 842⁵⁵.

52 İzmir Oğlu Cüneyd Bey söz konusudur. Yanlışlıkla Emir Oğlu şeklinde yazılmıştır. Krş. Himmet AKIN, *Aydınöğulları*, 64-83.

53 Osmanlı-Karaman ilişkileri konusunda bk. M. C. Şehabeddin TEKİN-DAĞ, «Karamanlılar», *İA*, VI, 316-330; Aynı yazar, «Son Osmanlı-Karaman münasebetleri hakkında araştırmalar», *Tarih Dergisi*, 17-18 (1962-63), 43-76.

54 II. Murad, Karaman seferinden sonra 840 (1436) yılında Evrenos Oğlu Ali Beyle Rumeli akuncularını Macaristan üzerine göndermişti. Bunlar oldukça başarılı bir harekâttan sonra geri dönmüşlerdi (UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, I, 416).

55 Krş. DANİŞMEND, *Kronoloji*, I, 203-204.

T A R İ H

Engürüs hurûc edüb kiral-ı mel'un kahroldu. Fî sene 848⁵⁶.

T A R İ H

Feth-i Mora. F^s sene 851⁵⁷.

T A R İ H

İkinci defa Engürüs hurûc edüb Kosova'da azîm cenk oldu. Fî sene 853⁵⁸.

T A R İ H

Merhum Murad Bey vefat edüb Sultan Mehmed cülûs etdi. Fî sene 855⁵⁹.

Otuz bir yıl saltanat sürdü Sultan Mehmed.

T A R İ H

Mezkûr Sultan Karaman'a azm edüb yine İbrahim Bey ile müsâlaha eylediler. Fî sene 855⁶⁰.

T A R İ H

Boğazhisar bina oldu. Fî sene 856.

56 Burada Varna savaşıdan söz edildiğine şüphe yoktur. Bu konuda bk. H. İNALCIK, *Fatih devri üzerinde tetkikler ve vesikalar*, Ankara, 1954, 1-53; Aynı yazar ve Mevlûd OĞUZ, *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân. İz-lâdî ve Varna savaşları (1443-1444) üzerinde anonim Gazavâtnâme*, Ankara, 1978.

57 II. Murad, 850 (1446) yılında Mora seferine çıkarak Mora despotluğunu haraca bağlamıştı (DANIŞMEND, *Kronoloji*, I, 218-219).

58 İkinci Kosova zaferi. Ayrıntılı bilgi için bk. UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, I, 446-450.

59 H. İNALCIK, *Fatih devri*, 110; Franz BABINGER, *Mahomet II le Conquéran et son temps (1482-1481)*, Paris, 1954, 84.

60 TEKİNDAĞ, «Son Osmanlı-Karaman münasebetleri», *göst. yer.*

T A R İ H

İslambol ve Galata ve Silivri fetholdu. Fî yevm-i şenbih fî gurre-i cemaziyelevvel fî sene 857⁶¹.

T A R İ H

Feth-i Novabor. Fî sene 858⁶².

T A R İ H

Sercehisar⁶³ ve (?)⁶⁴ fetholdu. Ve kâfir Semedirei oda urdu. Fî sene 859.

T A R İ H

Şark ve mağribden kuyruklu yıldız doğub Dayı Karaca⁶⁵ vâkıya uğradı. Fî sene 860.

T A R İ H

Sultan Bayezid ve Sultan Mustafa sünnet oldu. Fî sene 861.

61 Fetihle ilgili olarak Osmanlı kaynaklarında verilen bilgiler için bk. Selâhattin TANSEL, *Osmanlı kaynaklarına göre Fatih Sultan Mehmed'in siyasi ve askeri faaliyeti*, İstanbul, 1971, 63-111; Ayrıca bk. HAMMER, *Devlet-i Osmaniye tarihi*, II, 257-307; BABINGER, *ayn. esr.*, 84-125. Fetihden sonra Galata'da oturan Cenovahlılar Osmanlılara bağlılıklarını bildirmişler ve Fatih'ten eski ayrıcalıklarını koruyan bir ferman elde etmeyi başarmışlardı. Bu konuda bk. H. ŞAKİROĞLU, «Fatih Sultan Mehmet'in Galatalılara verdiği fermanın Türkçe metinleri», *Tarih Araştırmaları*, 25 (1981-82), 211-244.

62 Novaberda ya da Novobrdö denilen bu şehir II. Murad zamanında Osmanlıların eline geçmiş fakat Segedin antlaşmasıyla Sırp'lara bırakılmıştı. Bu kalenin alınmasına Evrenos Oğlu İsa Bey görevlendirilmiş ve kırk gün topla dövüldükten sonra alınmıştı (UZUNÇARŞILI, *Osmanlı tarihi*, II, 15; TANSEL, *Fatih Sultan Mehmet*, 119). Bu şehir gümüş madenleriyle ünlü idi. Bu konuda bk. Nicoara BELDICEANU, *Les actes des premiers sultans...*, Paris - La Haye, 1960-1964, I-II.

63 Sercehisar şeklinde yazılan bu yerin Sivricehisar olduğuna şüphe bulunmamaktadır.

64 Bu yer tespit edilemedi.

65 Rumeli beylerbeyi olup 1456 Belgrad kuşatmasında şehit düşmüştür. Bk. UZUNÇARŞILI, *Osmanlı tarihi*, II, 16, 18, 531.

T A R İ H

Vilâyet-i Mora tamam feth⁶⁶ an yed-i Mahmud Paşa fî sene 862.

T A R İ H

Gügercinlik⁶⁷ ve (?) fetholdu. Fî sene 862.

T A R İ H

Amastid⁶⁸ ve Semendre feth oldu. Ve Cem Sultan dünyaya geldi. Fî sene 863.

T A R İ H

İkinci defa Mora vilâyetine azm edüb altmış pâre kal'a feth oldu. Fî sene 864.

T A R İ H

Sinop ve Trabzon⁶⁹ feth oldu. Fî sene 865.

T A R İ H

Vilâyet-i Bosna tamam feth oldu. Fî sene 867.

T A R İ H

İbrahim Bey fevt olub Hüdavendigâr üzerine varub altı pare hisar feth oldu. Fî sene 868⁷⁰.

66 UZUNÇARŞILI, *aynı eser*, II, 21-28; Selâhattin TANSEL, *Fatih Sultan Mehmed'in...*, 147-160; BABINGER, *Mahomet II*, 185-210.

67 DANIŞMEND, *Kronoloji*, I, 283; TANSEL, *Fatih Sultan Mehmed'in*, 130.

68 Burada Amastid şeklinde yazılan bu yerin Amasra olduğunu sanıyoruz. Çünkü Amasra da Semendre ile aynı tarihte yani 863 (1459) alınmıştı. Bu konuda Osmanlı kaynaklarının verdiği tarihlerin farklı olduğu anlaşılmaktadır. Krş. DANIŞMEND, *Kronoloji*, I, 291; TANSEL, *Fatih Sultan Mehmed'in*, 250.

69 Bu konuda bk. Heath W. LOWRY, *Trabzon şehrinin İslâmlaşma ve Türkleşmesi*, 1461-1583, İstanbul, 1981, 6-18.

70 TEKİNDAĞ, «Son Osmanlı-Karaman münasebetleri», *göst. yer.*

T A R İ H

Arnavud vilâyetinde kal'a-i cedîde bina oldu⁷¹. Fî sene 870.

T A R İ H

Cihan-Şah vefat etti. Fî sene 873.

T A R İ H

Ebu Said vefat etti. Fî sene 874.

T A R İ H

Eğriboz feth oldu. Fî sene 875.

T A R İ H

Feth-i Alâiye fî yed-i Ahmed Paşa. Fî sene 876.

T A R İ H

Uzun Hasan sınıp Karahisar fetholdü. Beş bin er esir olub Atmeydanı'nda himâyet olunub azâd olundu. Fî sene 877⁷².

71 Burada *kala-ı cedîd* olarak adlandırılan kale İbisan'dır. Fatih, Arnavutluk harekâtında üs olarak kullanılmak üzere bu kaleyi yaptırmıştır. Krş. Kemalpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. defter, yay. Şerafettin TURAN, Ankara, 1954, 274.

72 Fatih Sultan Mehmed'in yarlığında (bk. Reşit Rahmeti ARAT, *Türkiyat Mecmuası*, VI (1939), 305) Otlukbeli savaşında 3700 tutsak alındığı belirtilmekte, bu sayı diğer kaynaklar tarafından da doğrulanmaktadır (Bk. Âşıkpaşazâde, 224; Neşri TAESCHNER, 212). Bu tutsakların İstanbul'a getirilmesi şüphesiz şehrin imar ve iskânıyla yakından ilgilidir: Ekrem Hakkı AYVERDİ, *Fatih devri sonlarında İstanbul mahalleleri, şehrin iskânı ve nüfusu*, Ankara, 1958; Robert MANTRAN, *Istanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle*, Paris, 1962, 37-66; Halil İNALCIK, «The policy of Mehmed II toward the Greek population of Istanbul», and the Byzantine buildings of the City», *Dumbarton Oaks Papers* 23-24 (1969-70), 231-249; Ömer Lütfi BARKAN - Ekrem Hakkı AYVERDİ, *İstanbul vakıfları tahrir defteri 953 (1546) tarihli*, İstanbul, 1970, X. -XIX. Osmanlı - Akkoyunlu ilişkileri için ayrıca bk. Bekir Sıtkı BAYKAL, «Uzun Hasan'ın Osmanlılara karşı kat'i mücadeleye hazırlıkları ve Osmanlı - Akkoyunlu harbinin başlaması», *Belleten*, 82 (1957), 261-284; Aynı yazar, «Fatih Sultan Mehmed - Uzun Hasan rekabetinde Trabzon meselesi», *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2-3 (1964), 67-83; Şerafettin TURAN, «Fatih Mehmed - Uzun Hasan mücadelesi ve Venedik», *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4-5 (1965), 63-138.

T A R İ H

Kefe ve Azak feth oldu. Fî yed-i Ahmed Paşa. Fî sene 880.

T A R İ H

Karaboğdan feth oldu. Fî sene 881.

T A R İ H

Engürüs vilâyetinde Ağaçhisar fetholdu⁷³. Fî sene 882.

T A R İ H

Venedük barışub on pâre hisar verdi. Fî sene 883⁷⁴.

T A R İ H

Ahmed Paşa Bolye'ye geçüb. Fî sene 885⁷⁵.

T A R İ H

Vefat-ı Sultan Mehmed ve cülûs-ı Sultan Bayezid. Fî sene 886⁷⁶.

T A R İ H

Cem sınıp mezkûr Sultan Karaman'a vardı. Fî sene 887⁷⁷.

73 Ağaçhisar olarak yazılan bu yer aslında Akçahisar'dır. Bk. DANIŞMEND, *Kronoloji*, I, 338-339.

74 Burada 1479 Osmanlı-Venedik antlaşması söz konusudur. Ancak Hicri tarihin 884 olması gerekir. Bk. DANIŞMEND, *Kronoloji*, I, 343; UZUNÇARŞILI, *ayn eser*, II, 123-125; BABINGER, *Mahomet II*, 452-453. Osmanlı-Venedik ilişkileri konusunda toplu bir kaynakça için bk. M. H. ŞAKİROĞLU, «Venedik Arşivi ve kitaplıklarından Türk tarih ve kültürüne ait kayıtlar», *Erdem*, III, 7 (1987), 111-134.

75 Gedik Ahmet Paşa'nın İtalya seferi söz konusudur. Bu seferin ayrıntıları için bk. Kemalpaşazâde, VII, 570-575.

76 Bu olayın ayrıntıları için bk. M. C. TEKİNDAG, «Bayezid II. in tahta çıkışı sırasında İstanbul'da vukua gelen hadiseler üzerine notlar», *Tarih Dergisi*, 14 (1959), 85-96.

77 Bu konuda bk. M. Cahit BAYSUN, *Cem Sultan. Hayatı ve şiirleri*, İstanbul, 1946.

T A R İ H

Feth-i İnebahtı. Fî sene 905⁷⁸.

T A R İ H

Cenk-i (okunamadı)

T A R İ H

Feth-i Modon. Fî sene 906.

T A R İ H

Zelzele-i kebir. Fî sene 915⁷⁹.

T A R İ H

[Feth-i] Şehirhisar an yed-i Yunus Ağa. Fî sene 916⁸⁰.

T A R İ H

Şeytankulu Karagöz Paşa'yı ve Ali Paşa'yı şehid eyledi. Andan Alaşehir önünde İslâm askeri ile (silik). Fî sene 917⁸¹.

78 II. Bayezid döneminin askeri ve siyasal olaylarının toplu bir değerlendirmesi için bk. TANSEL, «Yeni vesikalar karşısında Sultan İkinci Bayezit hakkında bazı mutalâalar», *Belleten*, 106 (1963), 185-236. Ayrıca bk. Aynı yazar, *Sultan II. Bayezid'in siyasi hayatı*, İstanbul, 1966.

79 Küçük kıyamet denilen 1409 Ağustosundaki bu deprem sırasında İstanbul'da birçok binalar yıkılmış ve şehir baştan başa harap olmuştur. Geniş bir inşa faaliyetiyle yıkılan yerler kısa sürede onarılmıştır (UZUNÇARŞILI, *aynı eser*, II, 233-234).

80 Yeniçeri Ağası olan ve 1517 yılında veziriâzamlığa getirilen Yunus Paşa olmalıdır (UZUNÇARŞILI, *aynı eser*, II, 543-544).

81 Bu konuda bk. Hanna SOHRWEIDE, «Der Sieg Safaviden in Persien und seine Rückwirkungen auf die Schiiten Anatoliens im 16. Jahrhundert», *Der Islam*, 41 (1965), 95-223; M. C. TEKİNDAĞ, «Şah Kulu Baba Tekeli isyanı», *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 3 (1967), 34-39; 4 (1968), 54-59. Safevi devletinin yükselişi konusunda bk. Walter HINZ, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, (Çev. Tevfik BIYIKLIOĞLU), Ankara, 1948.

56 T A R İ H

Merhum Sultan Bayezid saltanatı Selim'e verüb⁸² sonra vefat etdi⁸³. Sultan cülûs etdi. 918.

Otuz iki sene saltanat sürdü merhum Sultan Bayezid.

T A R İ H

Mezkûr Sultan Ahmed kaskına Engürü'ye varub Sultan Ahmed kaçub Tur Ali Bey'i ardınca gönderdi. Ve kendüsü Bursa'da kışlayub Mustafa Paşai ve beş şehzadei boğub aldı. Ve merhum Sultan Korkud'u ve Sultan Ahmed'i boğub şehid etdi. Fî sene 918.

T A R İ H

Mezkûr Sultan Şark vilâyetine azm edüb Çaldıran ovasında⁸⁴ Kızılbaş ile cenk edüb Şah İsmail sınıp andan Tebriz'i varub dönüb Amasya'da kışladı. Fî sene 920.

T A R İ H

Mezkûr Sultan elinde Kemah ve Kara Hamid⁸⁵ ve Alâüddevle vilâyeti feth oldu. Fî sene 921.

82 Bu konuda bk. Çağatay ULUÇAY, «Yavuz Sultan Selim nasıl padişah oldu?», *Tarih Dergisi*, 9 (1954), 53-90; 10 (1954), 117-142; 11-12 (1955), 185-200.

83 Bayezid'in ölümü şüphelidir. Bk. M. C. TEKİNDAĞ, «Bayezid'in ölümü meselesi», *Tarih Dergisi*, 24 (1970), 1-16.

84 Aynı yazar, «Yeni kaynak ve vesikaların ışığı altında Yavuz Sultan Selim'in İran seferi», *Tarih Dergisi*, 22 (1968), 49-78.

85 Kara Hamid olarak yazılan bu yer bugünkü Diyarbakır'dır. Şehrin eski adı Âmid olup Kara Âmid ya da Kara Hamid şeklinde de yazılmaktadır. Kara sıfatı, şehri çevreleyen surların siyah bazalttan yapılmış olmasından ileri gelmektedir. Diyarbakır, Çaldıran seferinden sonra 1515 yılı eylülünde Osmanlı kuvvetlerinin eline geçti. Bk. GÖYÜNÇ, *aym eser*, 17-25; aynı yazar, «Diyarbakır beylerbeyliğinin ilk idâri taksimatı», *Tarih Dergisi*, 23 (1969), 23-24.

T A R İ H

Feth-i Mısır

Mezkûr elinde Sultan Gavri şehid olub Haleb ve Şam feth olub. Fî sene 922 fî 26 Receb⁸⁶.

T A R İ H

Hezimet-i Canberdi Gazali fî 27 zilkade sene 22 fî kurb-i Gazze.

T A R İ H

Hezimet-i Tomanbay fî 29 Zilhicce 922 der kurb-i Mısır fî Ridâniye.

T A R İ H

Mısır ve vilâyet-i Arab tamam feth oldu⁸⁷. Ve Hadım Sultan Paşa düşdü. Fî sene 923.

Tomanbay muhkem savaş etmeğin padişah dutub getirüb Bâb-ı Züveyl'de asıla kodu.

T A R İ H

Merhum Sultan Selim vefat edüb Sultan Süleyman Han cülûs etdi. Fî sene şehri Şevval 926⁸⁸.

Sultan Selim sekiz yıl saltanat sürdü.

86 HAMMER, *aynı eser*, IV, 182-256; UZUNÇARŞILI, *aynı eser*, II, 279-306. Ayrıca bk. Celia J. KERSLAKE, «The Selim-name of Celal-zade Mustafa Çelebi as a historical source», *Turcica*, IX-2-X (1978), 39-51.

87 Silâhşor, «Fetihname-i Diyar-ı Arab» (yay. Selâhattin TANSEL), *Tarih Vesikaları*, 2 (17) (1963), 294-320; 2 (18) (1963), 430-454. Yavuz'un Mısır seferiyle ilgili kaynak ve ayrıntılar için bk. Yavuz ERCAN, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, Ankara, 1988, 1-14.

88 Kanunî Sultan Süleyman dönemi olayları için bk. M. Tayyib GÖKBİL-GİN, «Süleyman I», *İA*, XI, 99-155.

T A R İ H

Kala-i Böğürdelen ve Zemlin ve Belgrad ve Avrethisarı feth oldu. Ve Bayramovası köylerin yakdılar. Fî sene 927.

T A R İ H

Kala-i Rodos ve İstanköy ve ol cezirede olan köyler ve hisarlar feth oldu. Sene 929⁸⁹.

929 saferinin yedinci gününde padişahımız Sultan Süleyman Han kala-i Rodos'u feth (sayfanın kenarı yırtık).

T A R İ H

Engürüsler ile azim cenk edüb leşker münhezim olub tüfenk darbıyla can salıb cehenneme gitdi. Memleketi ve tahtın yıkub Fî sene 932⁹⁰.

T A R İ H

İkinci defa Engürüs vilâyetine varub Budin'i feth edüb Erdel Ban'a verüb andan Beç hisarına varub ol vilâyet dahi tamam yıkub nice âdemisin esir edüb döndüler. Fî sene 935⁹¹.

T A R İ H

Mezkûr Sultan Atmeydanı'nda yirmi beş gün azim düğün edüb üç oğlun sünnet eyledi. Fî sene 936⁹².

89 Bu konuda bk. Şerafettin TURAN, «Rodos'un zabtından Malta muhasarasına», *Kanunî Armağanı*, Ankara, 1970, 47-117.

90 Burada söz konusu olan Mohaç meydan savaşıdır. Bu savaşın en iyi ayrıntıları *Peçevi tarihi* (İstanbul, 1283, I, 84-117)'nde bulunmaktadır. Peçevi ayrıca bu savaş hakkında Macar tarihlerinde bulunan bilgileri de aktarmıştır.

91 Bu konuda bk. M. Tayyib GÖKBİLGİN, «Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa siyasetinin sebep ve âmilleri», *Kanunî Armağanı*, Ankara, 1970, 5-39.

92 Kanunî, 1530 yılında oğulları Mustafa, Mehmet ve Selim'i İstanbul'da haftalarca süren görkemli törenlerle sünnet ettirdi. Bu olayın ayrıntıları için bk. Peçevi, I, 152-155; HAMMER, V, 99-103. Sünnet düğünlerinin önemi için bk. Özdemir NUTKU, *IV. Mehmet'in Edirne şenliği (1675)*, Ankara, 1972.

T A R İ H

Kuyruklu yıldız doğub evvel Şark canibinde görünüb sonra Garp canibinde göründü. Fî sene 938.

T A R İ H

Kızılbaş Beylerinden Ulama gelüb padişaha itaat edüb akabince Kızılbaş elçisi geldi. Fî sene 938⁹³.

T A R İ H

Modon'a kâfir gemisi gelüb hile ile hisara girüb cenk eyleyüb nice Müslümanların ehl-i iyali ile alub gemiye koyub esir edüb gitdi. Fî sene 938⁹⁴.

T A R İ H

Mezkûrdan on beş aded kâfir gemisi geldi. İstanbul'da hapseylediler. Fî sene 938.

T A R İ H

Kızılbaş deyü Hüdavendigâr gidüb mukaddemâ İbrahim Paşa gitdi idi. Fî gurre-i Zilhicce sene 940⁹⁵.

T A R İ H

Fakir Manisa'ya gelüb mutavattın oldum. Fî şehr-i Şaban 941.

93 UZUNÇARŞILI, *aymı eser*, II, 248-250.

94 Krş. Peçevi, I, 172; Lutfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman* (yay. Âli), İstanbul, 1341, 343.

95 İrakeyn seferi konusunda yukarıda verdiğimiz araştırmalardan başka ayrıca bk. Nasuhü's-Silâhî (Matrakçı), *Beyan-ı Menazil-i sefer-i İrakeyn-i Sultan Süleyman Han* (yay. haz. Hüseyin G. YURDAYDIN), Ankara, 1976; Ayrıca bk. Salih ÖZBARAN, «The Ottoman Turks and the Portuguese in the Persian Gulf, 1534-1581», *Journal of Asian History*, VI, 1 (1972), 50-52.

T E V A R İ H

57 T A R İ H

Sultan Mustafa Manisa'dan Amasya'ya azm eyledi. Fî 21 Safer sene 948⁹⁶.

T A R İ H

Sultan Mehmed b. Sultan Süleyman Manisa'ya gelüb cülûs eyledi. Fî 3 Şaban sene 949. Sene-i mezkûr içinde Sultan Selim Karaman'a cülûs eyledi⁹⁷.

T A R İ H

Hüdâvendigâr eaza'llahu ensarehu hazretleri defa Beç nam kaleye sefer-i humâyûn eyledi. Sene 950⁹⁸.

T A R İ H

Saâdetlû Hüdâvendigâr eaza'llahu ensarahu hazretleri kala-i mezkûre azimet edicek Haseki Sultan hazretleri ile Konya'da Sultan Selim hazretlerine ve andan Bozdağ'a⁹⁹ ve andan Manisa'ya geldi. Fî sene 950.

96 Kanunî Sultan Süleyman, Hürrem Sultan'ın teşvikiyle Mustafa'yı 1541 yılında Amasya'ya nakletmişti. Bk. Şerafettin TURAN, *Şehzade Bayezid vak'ası*, 20.

97 «Ve bu yılda (949) oğlu Sultan Mehmedle Sultan Selim'i sancağa çıkarub Mağnisa(yı) Sultan Mehmed'e ve Karaman'ı Sultan Selim'e verüp gönderdi» (Lütfi Paşa, 413).

98 Kanunî'nin onuncu sefer-i humayunu. Osmanlı kaynaklarında Ustolni Belgrad ve Estergon için yapıldığı yazılan bu seferin asıl amacı, 1541 yılında bir eyalet haline getirilmiş olan Budin'in güvenliğini sağlamaktı. Bu sefer sırasında Peçuy kalesi teslim oldu. Estergon alındı ve bir sancak haline getirildi. Bundan sonra da Ustolni Belgrad kuşatılarak zapt edildi (GÖKBİLGİN, «Süleyman II», *göst. yer.*).

99 Bu belgede adı sık sık geçen Bozdağ, yaz mevsiminde Manisa'nın havasının ağır olmasından ötürü şehzadelerin çıktıkları bir yaylaktır. Ancak yaylağa çıkışın «oligelen âdet ve kanun üzere» izne bağlı olduğunu 3 Rebiü'l-evvel 992 (15 Mart 1584) tarihli şu belgeden öğreniyoruz: «Ferzend-i ercümend ilâ-ahire oğlum Mehmed tale bekâhunun lalası Ali dâme uluvvuhuya

T A R İ H

Şehzade-i saîdü'l-baht Sultan Mehmed nevvera'llahu merka-dehu Estergon Bêlgrad ve nice kal'alar fethi için müjdegâniye gelen ağa ki sene 950 Şabanının guresinde vaki olan cihârşenbih gün gelüb donanma olduğu gün hasta olub altı gün sahib-firâş olub yedinci selâse gecesi fevt olub azim matem olub mâh-i mezkûrun dokuzuncu cihârşenbih gün Lala Paşa, Defterdar İbrahim Çelebi ve nice ağalar İstanbul'a meytin alub gitdiler. Bu takdirce mezkûr şehzade Manisa'da bir yıl iki gün sağ oldu. 950¹⁰⁰.

T A R İ H

Sene 950. Bu sene içinde Ağustosta nice dağlara kar yağub ve vakt-i şitâda dağlar başında kar yağdıka şehre bâd-i semum esüb erba'inde ve hamsinde bahar olub ağaçlar şükûfe verüb ham-sîn ahirinde Marttan mukaddem güller açıldı. Fî sene 950.

Ve Hayreddin Paşa bu senede deryada kışladı. Amma bu baharın taun peyda olub nice evler soğuldu¹⁰¹.

T A R İ H

Sene 951. Padişah-ı âlempenâh Sultan Süleyman tâle bekâhu Haseki Sultan ile ve kızı Rüstem Paşa hatunu ile ve mezkûr Rüstem Paşa ile ve nice bu asker ile Bursa'ya gelüb şehzade-i saîdü'l-baht Sultan Selim'i anda Bursa'ya sıla edası için davet eyleyüb

hüküm ki mektub gönderüb eyyâm-ı sayfa Mağnisa'nın havası vehamet üzere olmağın müşârünileyh oğlum tâle bekâhu vakti geldikde Bozdağ yaylasına çıkmak bâbında icâzet-i humayunum taleb ettüğün ecilden buyurdum ki vardukda vakti ve mevsimi geldikde olugelen âdet ve kanun üzere yaylak-ı mezbura çıkasın. Yevmü'l-hamis fî gurre-i Rebiü'l-evvel 992» Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Mühimme Defteri*, 52, s. 285 (Bu belgeyi sayın Aydoğan Demir'e borçluyum. Kendisine burada teşekkür ederim).

100 «Mağnisa emâretinde iken işbü dâr-i gururdan saray-ı surûra intikâl edüb na's-ı rahmet nakşı İstanbul'a getirilüb binâsına mübâşeret etdikleri câmi-i şerif kurbünde defn olundu Ve ol câmi-i şerif anların nâm-ı şerifin izâfetle iştihâr buldı» (Peçevi, I, 19).

101 Salgın hastalıkların yıkıcı etkileri konusunda bk. Fernand BRAUDEL, *Civilisation matérielle, économie et capitalisme*, Paris, 1979, I, 60-69.

mülâkat olduktan sonra kırk gün mikdarı anda sâkin oldular. Sene 951.

Bursa'dan mezbur Sultan Selim hazretlerinin araba-i saâdet-hâneleri geldi. Fî 17 Cemâziyü'l-evvel sene 951.

T A R İ H

Sene 951. Cemâziyü'l-evvel'inin beşinci gün şiddetli bâd ve kasırgalar peyda olub akabince rüzgârla bir mertebe dolu ve yağmur yağdı ki yüz yıldan berü kimesneler görmemiştir. Meselâ rüzgârdan kerkesler kendini yere urub ve nice tuyûr doludan ve rüzgârdan helâk oldu. Bağlar ve bostanlar hod doludan kat'iyen meyva vermediler.

T A R İ H

Sene 952 Saferinin üçüncü cihârşenbih gecesi kızıl toprak yağdı. Ne olacağın Allah bilür.

T A R İ H

Sene 952 Şevvalinin on ikinci gecesi gün sabahdan yarındası kuşluğa değin kar yağdı. Nice günler yağub cem'î enhar donub Gedüs dahi buz olub üstünden katarla deve geçüb batmadı. Bu kar erimeden mâh-ı mezkûrun 13 gün yine yağdı. On gün on gece şiddetle dona urub tarlada mahsul donub gök don kesdi. Ve incir ve nar ve turunç ve zeytün ağacı kurudu. Mevâşi ve hayvanat ve tuyûr kesretle kırıldı.

T A R İ H

Sene 953 Muharreminin evâsıtında ki sene-i mezbûre Martının on dokuzuncu gün baharda Ağustos avâmı gibi hava pusarık olub sabahda ve akşamda âfitâb şûle verüb rengi ve levni hamre üzerine oldu. Ne olacağın Allah bilür.

102 Burada söz konusu Hurrem Sultandır. Hurrem Sultan 965 (1558) yılında ölmüş, onun ölümü Kanuni'nin oğulları arasındaki kavgaları daha da körüklemiştir. Bk. Çağatay ULUÇAY, *Padîşahların kadınları ve kızları*, Ankara, 1980, 34-35.

T A R İ H

Haseki (Sultan¹⁰² (ve) şehzade ve Sultan Cihangir ile maan sene 953 Saferinin evâilinde Manisa'ya gelüb mâh-ı Rebiü'l-evvelinin üçüncü gününe değin Sultan Selim hazretleri ile bunda Manisa'da olub İstanbul'a gitdi.

T A R İ H

Fî sene 953 Sultan Mustafa hazretlerinin Amasya'da şehzadeleri vücuda gelüb adın Sultan Mehmed kodular. Ve Sultan Selim b. Süleyman Han hazretlerinin Bozdağ'da şehzadeleri vücuda gelüb adın Sultan Murad kodular.

T A R İ H

Elkas Eymirza ki Acem padişahı Şah Tahmasb'ın karındaşı idi. Kaçub gelüb Arab-ı Acem ve Rum padişahı hüdâvendigâr eazza'llahu ensarahu Sultan Süleyman tâle bekâhu ve hullidet hilâfeteu hazretlerinin elin öpüb tâbi oldu. Fî şehri Rebiü'l-evvel sene 954¹⁰³.

T A R İ H

Sene 954 Zilkadesinde vâki olan zemheride akgüller ve servi güller ve ayva ve erguvan çiçekleri kiras ve zerdali ve emrud mevcud bulunub ve bilcümle taze bahar revnak bahar verüb eyyâm-ı şitâda taze bahar müşâhede olundu. Ne olacağıın Allah bilür.

T A R İ H

Saâdetlû şehzade-i civanbaht Sultan Selim tâle bekâhu hazretleri Bursa'da hüdâvendigâr eazza'llahu ensarahu hazretlerine mülâkat için mahrûsa-i Manisa'dan saâdetle azm eyledi. Fî 19 Safer sene 955.

103 Elkas Mirza, Şah Tahmasb'ın kardeşi olup Şirvan valiliği görevinde bulunuyordu. Tahtı elde etmek için giriştiği savaşta başarısızlığa uğrayarak Kefe üzerinden İstanbul'a gelmiştir (UZUNÇARŞILI, II, 359-360).

Amma on gün yağmur yağar gibi hava yüzünde muhkem oldu. Yağmur yağar zanneyleyüb bey hazretleri ve ağaları yağmurluk giydiler. Amma yağmur yağmayub toprak yağdı.

Sene 955 Şevvalinin evasıtında bir hafta mikdarı... Karagöl ve der cânib... güm güm gümledi. Hüdâ bilür (Noktalı yerler yırtık).

T A R İ H

Hüdâvendigâr eazza'llahu ensarahu ve Acem Şahı Elkas ki gelüb padişahımız Sultan Süleyman'a itaat etmiştir. Veziriâzam Rüstem Paşa mezkûr Elkas'ın karındaşı Tahmasb ki el'an Acem padişahı Erdebil ve Çar-ı yare münkirdir, mezkûrun Tahmasb'ın kasdına gaza niyetine azm eyledi. Fî 21 Safer sene 955¹⁰⁴.

T A R İ H

İşbu sene-i hams (955) Ramazanü'l mübarekenin aşer-i ahe-dinde hava yüzü gayet pusrık¹⁰⁵ oldu. Ne olacağın Hüdâ bilür.

T A R İ H

İşbu sene 957'de vaki olan zemheri evvelindeki onuncu günden mukaddem badem ve lâle ve sair şükûfe açılıb hevâ gayet mülâyim olduğundan gayri bir mertebe bâran oldu ki rûy-i zemini külliye sele gark eyledi. Kırk yıldan beri kimesne görmemiştir bu güne kesret bâranı. Badehu berdü'l-acuzda bir tufan ve kar ve şiddet-i şitâ oldu ki Sabuncubeli'nde ve Karabeli'nde ve Manisa Ovası'nda nice kimesneler sovkdan bunub helâk oldular. Fî şehri Safer sene 958¹⁰⁶.

104 Krs. Lutfi Paşa, 453-454; UZUNÇARŞILI, II, 359-360.

105 Pusrık, busarık; Duman, sis; sisli ve dumanlı hava. Bk. Türk Dil Kurumu, *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, Ankara, 1963-1977, V, 3203-3204.

106 «Vech-i tahrir-i sicil oldur ki işbu sene 958 Saferinin evâsıtında şiddetle şitâ ve âfet-i semâvî vâki olub kar yağub yollar kesilüb mürûra ve ubûra nice günler kabiliyet olmadığı vakitde...» (MŞS III, 50).

T A R İ H

İşbu sene sittin (960) Şevvalinin yirmi yedinci cuması günü sala vaktinde Hünkâr hazretleri Sultan Mustafa'yı ziyaret için Ereğli'ye getürdüb davet edüb otağa girdükde boğdurdu. Fî sene 960¹⁰⁷.

Badehu Bursa'ya âdem gönderüb Sultan Mehmed b. Sultan Mustafa'yı boğdular. Fî sene 961¹⁰⁸.

T A R İ H

Sultan Selim Han Manisa'dan çıktı. Fî 27 Ramazan 960.

Yine saâdet ile geldi. F^o 25 Zilhicce 961.

107 Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi Kanuni'nin oğulları arasındaki taht kavgasının bir sonucu olduğu gibi imparatorluğun içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik bunalımların da bir uzantısıdır (Şerafettin TURAN, *Şehzade Bayezid vak'ası*). Olayın çağdaşı olan BUSBECQ, onun «yaratılışındaki yüksek meziyetler» den söz etmektedir (*Türk mektupları*, (çev. Hüseyin Cahit YALÇIN), İstanbul, 1939, 43). Kanuni zamanında iki kez Türkiye'ye gelen Fransız doğubilimci Guillaume POSTEL onun hakkında şunları yazmaktadır: «*En outre il (Kanuni) a entre les autres un fils nommé Mustafa merueilleusement bien institué, et prudent et d'eage de regner; car il a de 23 a 24 ans : et Dieu ne permette qu'une Barbarie si grande de vienne si pres de nous*» (*La tierce partie des Orientales histoires...*, Poitiers, 1560, 87). Lütfi Paşa'nın bu olayı tamamen meskût geçmesi (s. 453), sadece hükümet değişikliğinden söz etmesi dikkati çekmektedir. Peçevi, olayın Rüstem Paşa'nın hilesinden kaynaklandığı üzerinde durmaktadır. Ayrıca Peçevi, olayın ordugâhta yarattığı üzüntüye de işaret etmekte ve bunu kıyametle eş tutmaktadır (*Tarih*, I, 303). Mustafa'nın katli yalnız karargâhta büyük bir üzüntü yaratmakla kalmamış, aynı zamanda geniş halk kitleleri üzerinde de derin bir teessür uyandırmıştır (TURAN, *Şehzade Bayezid vak'ası*, 35). Şair Taşlıcalı Yahya'nın mersiyesi için bk. TURAN, *ayn. esr.*, 183-185. Busbecq ile birlikte Amasya'ya kadar giden Hans DERNSCHWAM (*İstanbul ve Anadolu'ya seyahat günlüğü*, Çev. Yaşar ÖNEN, Ankara, 1987, 187) da olayın yarattığı üzüntüye değinmekte fakat Ereğli'yi Halep ile karıştırmaktadır. Mustafa'nın öldürülmesi olayının Fransa kralı II. Henri (1547-1559)'ye duyurulmasına ilişkin bir mektup için bu yazımızın ek bölümüne bakınız. ✓

108 Bu konuda bk. BUSBECQ, *Türk mektupları*, 50; DERNSCHWAM, *Seyahat günlüğü*, 187; TURAN, *Şehzade Bayezid vak'ası*, 34.

T A R İ H

Fî sene 963. Saâdetlû Sultan Selim Han Tokmaklı'da yaylayub sonra Hüseyin Ağa'yı boğdurdu. Hışımla. Fî 14 Zilkade sene 963.

T A R İ H

Andan şehzade-i civanbaht Sultan Selim hazretleri ile Haleb' de kışlayub andan Acem seferin edüb varub Revan'ı ve Nakşivan'ı tevâbî ile harab eyledi. Fî sene 960¹⁰⁹.

Ve şimal canibinde kuyruklu yıldız dahi doğdu. Fî sene 961.

T A R İ H

Sene 963'de ifrat ile kaht olub Manisa'da buğdayın kilesi yüz akça ve yahlarda yüz kırk akçaya satılıb¹¹⁰ peyda olan çekirge için emr-i padişahî¹¹¹ ile kadı ve Ahmed Çavuş ve Ahmed Bey ve

109 Kanunî'nin 1553-1555 Nahçıvan seferi. Krş. GÖKBİLGİN, «Süleyman I», İA, göst. yer.

110 Gerçekten 1555 yılında ve hattâ bunu izleyen yıllarda sadece Manisa' da değil bütün Osmanlı imparatorluğu ve Akdeniz ülkelerinde büyük bir kıtlık baş göstermiş ve buğday fiyatları görülmemiş ölçüde artmıştır. Bu konuda bk. Maurice AYMARD, *Venise, Raguse et le commerce du blé pendant la seconde moitié du XVIe siècle*, Paris, 1966, 130-133; Fernand BRAUDEL, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, Paris, 1966², I, 536. Osmanlı imparatorluğunda buğday ve buğday ticareti konusunda ayrıca bk. Lütfi GÜÇER, *XVI. - XVII. Asırlarda Osmanlı imparatorluğunda hububat meselesi ve hububattan alınan vergiler*, İstanbul, 1964; M. A. COOK, *Population pressure in rural Anatolia 1450-1600*, London, 1972.

111 «Hâliyâ bu diyâr-ı hâlılül'-itibârın keyfiyet-i ahvâlınden istifsâr buyurulur ise bu sene-i mübârekde fevkalhad cerad vâki olub şöyle ki asumana suûd edüb... zemini serâser döşeyüb ve eşcârın semerâtın yiyüb ve körüm ve ziraat ve sair nebatât-ı arâziyenin öşr-i aşîrin komayub bu diyârın ahvâli müşkil ve halkın maaşları nihayet mertebede müzâyaka ve noksân ve es'âr-ı memleket bilküllîye kaht ve hüsrân kabul etmeğe yüz tutub sene-i âtide de bundan dahi ifrat olmakdan ihtiyâr olunub hiç vechile def'ine çare ve dermân ve ref'ine mecâl ve âman bulunmayub bilâhare âyan-ı memleket iltimâslarıyla diyâr-ı İsfahan'dan sığırçık suyu getürtmek tedarik olunub bu meramın husulü için diyâr-ı Acem'e işbu nâkilân-ı varaka-ı (yırtık) Hayreddin ve Mehmed nam kimesneler irsâl olundular...» (MŞS I, 76).

Hacı Ahmed ve Ali Bey dört nefer yoldaşlar on dört kadılığa on dört sığırcık suyu¹¹² getürdüler. Fî 23 Cemâziye'l-evvel sene 963. Sığırcık gelmedi. İki yıl kaht oldu.

T A R İ H

Sene 964 Cemâziye'l-âhîrinin evâsıtında saâdetlü Sultan Selim Han tâle bekâhu hazretleri nihâl-i bağ-ı cennet Sultan Murad Efendi hazretlerin sünnet etmek için yirmi gün düğün eyleyüb arûs-ı mübarek olub cemiyet-i uzma ve dernek-i şehir oldu. Der mahrûsa-i Manisa. 964.

T A R İ H

Mevt-i Haseki Sultan. Fî 26 Cemâziye'l-âhîr sene 965¹¹³.

T A R İ H

Sene 966 Martından belki berdü'l-acuzdan¹¹⁴ mukaddem kat'a yağmur yağmayub Nisana değîn âsümandan zemine bir katre akmayub tamam kuraklık olub yer yüzünde nebatat olmadı.

Badehu zemin üstünde ifratla yağdı.

T A R İ H

Saâdetlü Sultan Selim Han tâle bekâhu hazretleri saadette Manisa'dan Karaman'a müteveccih oldu. Fî 14 Muharrem sene 966¹¹⁵.

112 Ya da çekirge suyu; Çekirge öldüren kuşları, çekirgelerin bulunduğu yere toplamak amacıyla bir kap içinde o yere götürülen ve kuşların onun arkasına düşeceklerine inanılan belli bir su (*Tarama Sözlüğü*, II, 849).

113 Hurrem Sultan (Bk. Çağatay ULUÇAY, *Padîşahların kadınları*, 34-35).

114 Berdül'-açuz; Koca-karı soğuğu (Şemsettin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, İstanbul, 1317, 288).

115 Burada görüldüğü gibi, Şehzade Selim'in Manisa'dan Karaman'a hareket ettiği yazılıdır. Ancak Selim, Karaman'a Manisa'dan değil Bursa'dan hareket etmiştir. Nitekim Selim, yanında Sokullu Mehmet Paşa olduğu halde 2 Aralık 1558 (20 Safer 966) tarihinde Bursa'dan yola çıkmış, büyük sıkıntılar çekerek 1559 yılı başında Konya'ya varmıştı (Şerafettin TURAN, *Şehzade Bayezid vak'ası*, 81). Burada verilen 14 Muharrem 966 (27 Ekim 1558) tarihi Selim'in Manisa'dan Bursa'ya gitmek için ayrıldığı tarihi göstermektedir (TURAN, *ayn. esr.*, 28).

Badehu Darüssaadesi vilâyet-i Karaman'a müteveccih oldu. Fî gurre-i Cemâziye'l-evvel sene 966.

Sultan Bayezid Karaman'dan Konya'ya Sultan Selim Han üzerine gelüb azîm muharebe oldu. Sultan Bayezid sınıb münhezim oldu. Cümle hazinesin ve otağın koyub kaçdı. Fî 23 Şaban sene 966¹¹⁶.

T A R İ H

Hüdâvendigâr-ı gazi-i âdil Sultan Süleyman b. Selim Han Siyedbar ve ana tâbi kâfir kal'alarına gazaya gidüb anda kal'aları feth edüb fevt oldu. Fî şehre-i Safer sene 974¹¹⁷.

Merhum Sultan Süleyman kırk sekiz yıl saltanat sürdü.

Sultan Selim Han cülûs edüb tahta geçüb padişah oldu. Fî sene 974¹¹⁸.

Sekiz yıl dokuz ay padişahlık etdi saltanat sürdü Sultan Selim Han.

T A R İ H

Mezkûr padişahımız Sultan Selim Han şehzade iken lalası olan veziri Mustafa Paşa'yı serasker edüb kefer kal'asından Kıbrız'a gönderdi¹¹⁹. Fî gurre-i Muharrem. Kal'a-i mezkûrei paşa-yı mumâileyh asâkir-i Müslime ile feth eyledi. Fî 8 Rebiü'l-âhir fî yevm-i şenbih fî vaktü'z-zahr sene 978¹²⁰.

116 Bu konuda ayrıca bk. ULUÇAY, «Selim-Bayezid mücadelesi», *Tarih Vesikaları*, 3 (18), Yeni Seri, 1961, 374-387.

117 Bk. M. Tayyib GÖKBİLGİN, «Kanunî Süleyman'ın 1566 Szigetvar seferi, sebepleri ve hazırlıkları», *Tarih Dergisi*, 21 (1966), 1-14.

118 Selim dönemi olayları konusunda toplu bilgi için bk. Şerafettin TURAN, «Selim II», *İA*, X, 435-441.

119 Bk. Şerafettin TURAN, «Lala Mustafa Paşa hakkında notlar ve vesikalar», *Belleten*, 88 (1958), 551-593.

120 Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Kıbrıs seferi (1570-1571)*, Ankara, 1971.

T A R İ H

Sultan Murad b. Selim Han cülûs etdi. Fî sene 982 mâh-ı Ramazanının dördüncü gün yevmü's-sebtdir. Kuşluk vaktinde ki Divân-ı Humâyûn'a İslâmbol'dan ulakla çavuş geldi.

20 sene sekiz buçuk ay padişah oldu.

Yirmi yıl sekiz buçuk ay padişah oldu Murad Han.

T A R İ H

Sultan Mehmed b. Murad Han cülûs etdi. Sene selâse ve elf Cemâziye'l-evvelinin on beşinde düşenbih günü ulak gelüb yatdukdan sonra saâdet ile İstanbul'a müteveccih oldu. Dördüncü gün yevm-i cumada sala vaktinde İstanbul'da tahta cülûs etdi. Sene selâse ve elf.

Sekiz buçuk sene saltanat sürdü Sultan Mehmed Han.

T A R İ H

Sultan Ahmed b. Mehmed cülûs etdi. Fî sene evâil-i mâh-ı Şaban sene isna aşere ve elf (1012).

E K L E R

Manisa Şer'iyye Sicili I, 23

Oldur ki yevmi yirmi akça ile civarımızda Ilca kadısı olan Mevlânâ Süleyman'ın halk ile hüsn-i muamelesi olub etrafında kazâyâ-yı şer'iyye vâki oldukça âsan vechile fasl-ı husunet ve kat-ı niza edüb hâliyâ hürmet-i padişahi üzre olduğundan gayri Şehzâde tâle bekâhu hazretlerinin ekser mesâlihın görüb gene civârında ibkâ olunması lâzım ve mühim olmağın kazây-ı Ilca beş akça dahi ziyadeye müstehak olub Mevlânâ-yı mezbûrun kendü kadılığına beş akça dahi terakki ile ibkâ olunmak ricâsına vâki hal Âsitane-i sa'âdete arz olundu.

Manisa Şer'iyye Sicili I, 39

Mesele —————

Zimmi taifesine haraç takdir olunmalu olsa ne mikdar mala kadir olan âlâ ve olmayanlara evsat ve ednâ derler beyân buyrula.

Elcevab —————

Fakîr-i kâsib olana on iki dirhem şer'i iki yüz dirhemden zâide kâdir olandan yirmi dört dirhem, on bin dirhemden zâide kâdir olana kırk sekiz dirhem vermek lâzımdır.

Ketebehu Ebussuud El-fakîr.

Manisa Şer'iyye Sicili I, 48

Fasl fî beytûlmal

Bir yerde beytûlmâl vâki olsa olduğu gibi kadı defterine yazılıp beytûlmâlciye teslim oluna Eđer vâris malûm olub ol vârisin memleketde mekânı malûm olursa rûk'a beytûlmâlciye verilmeye. Belki vasî elinde altı ay mikdarı tuta. Eđer vasî gelmez ise beytûlmâlciye teslim oluna. Sonra vâris gelürse beytûlmâlciden ala ve eğer vâris hâric-i memleketde olub mekânı malûm olmaz ise ol kimesneye mefkûd derler. Bir yıl mikdarı vasî elinde tuta. Sonra beytûlmâlciye teslim oluna. Mal-ı gâib ve mal-ı mefkûd ve beytûlmal ile bile mukataaya verilen terekei mukayyed olandır. Evinden çıkub sefer eden kişinin terekesi değildir.

Manisa Şer'iyye Sicili I, 67.

Suret-i hüccet-i askerî

Vech-i tahrîr-i sicil oldur ki nâhiye-i Yengi'de vâki olan umûr-ı askeriye içün nâib olan filân azl olub işbû hâmilü'l-kitâb Mevlânâ Murad Fakîh yerlü kassâm nasb olundu. Gerekdir ki nâhiye-i mezbûreye yerlü kassam olub eskiden ve yeniden vâki olan mevtâ-yı askerinin vârisleri kibâr olub kısmet taleb ederler ise ve yahud veresede sagîr ve sagîre ve gâib ve gâibe olursa talebe tevakkuf etmeyub varub metrukât-ı müteveffâi hak üzre yazub defter edüb şer'le beyne'l-verese taksim ve tevzi edüb kanûn-î kadîm üzre askerî aid olan resmi kabz ede. Ve vereseden eytâm oldukda eytâm hissesinden resm-i kısmet tamam olub kabz ettükden son-

ra içinden humsun kassamiye ve emniye alub maadasın kazasker efendi canibinden eytâma tasadduk edüb ve sahiplerine zabt etdüre. Yaya ve müselleme ve voynuk ve tatar ve canbaz ve sefer-i hümayuna eşer yörük fevt oldukda ve resm-i kısmetleri yüz ve yüzden ziyade ola askerîdir. Madûn kadılar görür. Meşihat ve tevliyet ve nezâret ve hitâbet cüz'i ve külli askerîdir. Ve bunlardan gayri cihete yevmiyeleri berât-ı vâhidede veya müteaddide de ref' ola askerîdir ve cüz'i ve külli cihete mutasarrıf olanların ve bilcümle tâife-i askerinin bıkır ve seyyibe kızlarının ve mutak ve mutakalarının resm-i enkihâları ve itaknâmeleri ve kitâbetnâmeleri askerîdir.

Manisa Şer'iyye Sicili I, 70.

Oldur ki nefsi Mağnisa'da merhûm Şehinşâh tâbe serâhu vâlidesi câmii evkâf zevâidinden yevmi dört akçaya mutasarrıf olan Yakup bundan akdem fevt olub ve hâliyâ evkâf-ı mezbûrenin zevâide müsaadesi ve vüs'ati olub ve sülehâ ve ehl-i ilmden Mevlânâ Sinan pîr-i nâtüvân ve ehl-i iyâl ve gâyet ile fakîrül-hâl (ve) mahall-i merhamet ve müstahak-ı inâyet kimesne olmağın meblağ-ı merkûmeden yevmi üç akça sadaka buyrulmak ricâsına ... arz olundu.

Manisa Şer'iyye Sicili I, 70.

ARZ-İ AVÂRIZ

Dergâh-ı âlempenâhın ve bârgâh-ı felek itibârın hâki madenine arz-ı bende-i bimikdar oldur ki filan nâm gulâm-ı sultânî yedinden hükm-i şerif-i maruzü'l-itâ vârid olub hulâsa-i mazmûn-ı meymûnundan âlâ ve evsat ve ednâ itibârınca her hâneneden ellişer akça avâriz cem ve tahsil olunan avârizdan sefâin-i âmireye tayîn ve tahrîr olunan kürekçiyânın birer aylık mevâcibleri alıkonulub badehu irsâl-i fermân-ı münderic bulundukda emr-i âlî mûcibince kaza-ı Mağnisa'nın tarafında vaki hânelelerinden tetebbu olunub bin sekiz yüz otuz yedi hâne bulunub ber müceb-i emr-i şerif ellişer akçadan doksan bir bin sekiz yüz elli bir akça cem ve tahsil olunub ve hâric kazalarda vâki perâkende mukâtaahânelerinden ilâm-ı mezbûr mübâşeretiyile altı yüz yirmi hâne ki ber muceb-i emr otuz bir bin yüz akça olub cem ve tahsil olunub ve kazâ-ı Ilıca'nın dahi hâneleri tetebbu olunub

üç yüz yirmi altı hâne bulunub ber müceb-i emr on altı bin üç yüz yirmi akça cem ve tahsil olunub ve bundan akdem sefer-i Surhser'de emr olunan yirmi beş akça avâriz bakiyyesinden tâife-i mezbûreden perâkende olmağın sonradan cem olunub irsâl için emânet mevzuu olan on üç bin beş yüz yirmi akça ile cümle yüz elli iki bin yedi yüz yetmiş akça olub mebâliğ-i mes-tûreden kazâ-i Mağnisa'dan emr olunan yüz yetmiş altı nefer ve kazâ-ı Ilca'dan emr olunan yirmi yedi nefer kürekçiyân mevâcibleri ber müceb-i emr-i münîf yirmi bir bin beş yüz on sekiz akça edüb mevâcib-i mezkûr alikonulub bâki yüz otuz bir bin iki yüz elli beş akça (gerisi yok).

E. Charrière, *Négociations de la France dans le Levant*, Paris, 1842-1860, II, 287-288.

Meurtre du Prince Mustapha

Lettre de M. de Selve à Henri II. Venise, 17 Novembre 1553.

Sire, il y a icy de Constantinople qui portent ou'il estoit la arrivé à la sultane deux capizis pour luy faire entendre comme le sixième du mois d'Octobre, Sultan-Mustafa, fils aîné du GS estoit venu en Aracli avec fort honorable compagnie et force feumes pour baiser la main à son père; lequel l'ayant fait introduire seul et sans espée comme est leur coustume, ne luy permist de baiser sa main, ains l'aïant appelé traistre, lui feict mettre par aulcuns siens ministres, une corde d'arc au col, laquelle estant par luy rompue, il luy en feict remettre une secunde avec ayde de plus grand nombre de personnes, estant debout avec le cymetaire nud au poing, et le menaçant toujours, tant qu'il feust estranglé en sa présence; et après fit appeller l'escuyer d'escurye dudit Mustapha, celluy qui portoit sa cornette, et le chef de ses capizis, et a chacun d'eulx feist trancher la teste; puis commanda à ung aultre officier dudit Mustafa qu'ils appellent Alla, qu'il deust envoyer le corps qui estoit sous ung tappiz ensevelir en Bursie, ou sont enseveliz les aultres seigneurs de sa qualité, et fut crié que tous les janissaires dudit Mustafa qui voudroient demourer a la solde dudit GS., seroient bien receuz et acceptez, et que ceulx oui n'y voudroient demourer s'en pourroient aller ou bon leur sembleroit.

